

УДК 82.09 (100) „18“

**РОЗВИТОК ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ
ТА ІМПРЕСІОНІСТСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Леонід Козубенко

(Переяслав-Хмельницький)

У статті досліджуються проблеми західноєвропейської літературної критики II половини ХІХ ст.: літературна критика позитивістського напрямку: літературно-критичні погляди Е. Золя на застосування методу спостереження та аналізу в художній критиці, психологічний підхід у літературно-критичних поглядах П. Бурже, риси натуралістичної критики у літературно-критичних працях Дж. Гіссінга; імпресіоністська літературна критика: літературно-критичні судження А. Франса про суб'єктивність художнього твору, літературно-критичні думки Ф. Леметра про передачу особистих вражень критика читачеві, принципи естетичної критики О. Вайльда.

Ключові слова: критика, розвиток, позитивізм, імпресіонізм, творчість.

В статье исследуются проблемы западноевропейской литературной критики второй половины ХІХ в.: литературная критика позитивистского направления: литературно-критические взгляды Э. Золя на применение метода наблюдения и анализа в художественной критике, психологический подход в литературно-критических взглядах П. Бурже, черты натуралистической критики в литературно-критических работах Дж. Гиссинга; импрессионистская литературная критика: литературно-критические суждения А. Франса о субъективности художественного произведения, литературно-критические мысли Ф. Леметра о передаче личных впечатлений критика читателю, принципы эстетической критики О. Уайльда.

Ключевые слова: критика, развитие, позитивизм, импрессионизм, творчество.

The article reveals the problem of the west European literature critics of the second part of the XIXth century, the literature critics of the positivist direction, E. Sola's literature and critical views to the use of the method of the observation and analyses in the fine-literature critics, P. Burzhe's psychological approach in the literal and critical views, the features of the naturalistic critics in the literal and critical works of J. Gissing, impressionistic literarily critics, the literal and critical suggestions of A. France about the subjectivity of a work of art, literal and critical suggestions of F. Lemetr about the transmission of the personal views of the critic's to the reader, the principals of the aesthetic critics of O. Wild.

Key words: critics, development, positivism, impressionism, creative work.

Актуальність роботи полягає в тому, що літературна критика другої половини XIX ст. – новий етап в розвитку зарубіжної літературної теорії і критики, етап формування науки про літературу. Теорія і критика сприяють становленню провідних літературних шкіл та методологій століття – позитивістської та імпресіоністської, зазнають впливу нових суспільно-історичних умов, важливих ідеологічних течій епохи, культурної взаємодії європейських країн.

Проблемою розвитку зарубіжної літературної критики в другій половині XIX ст. частково займалися такі дослідники, як Г.Анікін, Н.Берковський, Б.Реїзов та ін.

Основна мета роботи полягає у дослідженні провідних тенденцій у розвитку позитивістської та імпресіоністської літературно-критичної думки у другій половині XIX ст.

В останній чверті XIX на початку XXст. досить суттєвою була роль літературної критики в розвитку літератури і в суспільному житті. Гюстав Лансон, зокрема, зазначав: "Критика служила... тим каналом, по якому текли до свідомості письменників результати, гіпотези і методи історії, філософії, науки. Спрямовання суспільної думки не належало більше літературі: вона

черпала у критики засоби, за допомогою яких вона могла б узгоджуватися з новими вимогами людського розуму” [2, с.175].

Значне розповсюдження в 70 – 80-ті роки ХІХст. У Франції та в інших європейських країнах отримує літературна критика позитивістського напрямку, яка багато в чому була пов’язана з натуралістичною течією.

Головним теоретиком і критиком натуралістичної течії в європейській літературі був Еміль Золя (1840 – 1902), хоча прогресивна критика всіх країн бачила в його особі перш за все великого письменника-реаліста. Значний вплив на Золя мало вчення І.Тена, якого французький письменник вважав „найбільш яскравим виразником властивої нам допитливості і потреби в аналізі, нашого бажання зводити всі явища до механізму математичних наук” [1, с.131].

Для позначення реалізму ХІХ ст. Золя вживає термін „натуралізм”, який, однак, скоро стане загальним визначенням художньої течії, що розглядалася як спрощення і деформація справжнього реалізму.

Найбільш значною теоретичною працею Золя був збірник статей „Експериментальний роман”(1880). У цій праці він, зокрема, зазначав, що спостереження, аналіз, експеримент – найголовніші принципи натуралізму, які вперше внесли в літературу Стендаль і Бальзак, а розвивали в подальшому Флобер, брати Гонкури і Доде.

Вважаючи, що критик не повинен виражати себе у художньому творі письменника-натураліста, Золя тим не менше утверджував його право виступати у жанрах літературної критики і критикувати співбратів по перу. В художній критиці він застосовував той же метод спостереження і аналізу, що і в художньому творі. Критика, в уявленні Золя, повинна висловлювати судження і відстоювати його, мати мету, метод і спиратися на історію.

У блискучих статтях про Бальзака, Стендаля, Флобера, Гюго, Жорж Санд, Доде, Гонкурів, Дюма, Золя розвиває принципи реалістичного мистецтва, полемізує з Сент-Бевом, дорікаючи останнього в зневажанні до „духу наукового синтезу”.

Називаючи Бальзака засновником нової літератури, „хіміком, що вивчає людське серце і мозок”, Золя прозріливо виявив у творця „Людської комедії” протиріччя об’єктивної і авторської ідеї: „Бальзак стояв за Бога і Короля, чи, принаймні, вірив у таку політику, ідеалом якої є суспільний устрій, який заснований на духовнім наставництві і насиллі. Але він написав найбільш революційний твір, де на руїнах гнилого суспільства росте і утверджується демократія” [1, с.332].

Розкриваючи особливості творчого методу Стендаля, Золя характеризує його перш за все як тонкого психолога, дякуючи чому персонажі Стендаля є глибоко, життєво правдивими. Автор „Пермського монастиря” виразив у персонажах роману свої погляди, показав себе з логічного боку в галузі ідей, але був непослідовним у побудові роману. Стендаля і Бальзака, на думку Золя, об’єднує прагнення до художнього аналізу, який властивий натуралізму.

Творчість Флобера Золя оцінює як найвище вираження принципів натуралізму, риси якого були розсіяні в грандіозній творчості Бальзака, але сконцентровані в романі „Пані Боварі”. Якщо в автора „Батька Горіо” і „Євгенії Гранде” правда поєднана з вигадливими сюжетами і „фальшивою величчю”, то у Флобера виявляються відсутність романтичної вигадки, буденна повсякденність і повне усунення автора від зображуваних подій, „зовнішня байдужість”, які є важливою ознакою натуралістичного роману. Особливою заслугою Флобера Золя вважає повернення до „ідеї безсмертя форми, до пристрасного заклику зробити її вічною”. „В своїй творчості Флобер об’єднав досягнення двох геніїв тридцятих років – аналітичний метод Бальзака і блискучий стиль Віктора Гюго” [1, с.192].

У блискучих за формою теоретичних і літературно-критичних працях Еміль Золя, розвиваючи традиції Сент-Бева, Тена, поєднував наукову аналітичність і високу художню образність.

Інший характер мала позитивістська критика Поля Бурже (1852 – 1935). Будучи послідовником І.Тена, він намагався, як і його вчитель,

підходити до художньої творчості з психологічної точки зору. Якщо в ранніх критичних виступах Бурже був противником Золя, то в кінці 70-х років він заявляє про себе як про прихильника „наукового” натуралістичного роману. В своїй критичній праці „Досліди сучасної психології”(1883) він досліджував особливості художнього сприйняття французьких письменників XIX ст. Сила художнього твору, за Бурже, полягає в здатності автора вдихнути в нього таємну могутність життя, надаючи своєму дітищу змогу впливати на читача, що перевершує авторський задум.

У 80-ті роки Бурже виступив у ролі теоретика і пропагандиста психологічного роману, заявляючи, що основна мета мистецтва полягає у вивченні і відтворенні трагедій людського серця. Реалістичному роману Бальзака і Флобера з їхньою життєвою широтою він протиставляв прозу, яка описувала виключні ситуації і рідкісні характери, і цим, по суті, відкидав реалістичну типізацію.

Риси натуралістичної творчості і літературної критики виявились у літературознавчих працях і критичних статтях англійського дослідника Джорджа Гіссінга (1857 – 1903). В своїй монографії „Чарльз Діккенс”(1898) він поряд з глибокими спостереженнями про подібність і відмінність творів Діккенса і Достоевського (романи останнього вразили англійського критика своєю психологічною глибиною) виразив свою прихильність до принципів натуралізму. Звинувачуючи Діккенса в упередженості до романтичних ефектів і перебільшень, Гіссінг висував у якості критеріїв правдивості не соціальну сутність і характеристику образів, а дріб'язкову вірогідність. У своїй творчій практиці англійський натураліст захоплювався „літературою нетрів”, претендуючи тим самим на зображення справжньої неприкрашеної правди, але досягав при цьому лише однобокого висвітлення дійсності.

Розвиток опозиції позитивістській критиці приймав у країнах Західної Європи різні форми. У Франції виникає напрямок суб'єктивної, імпресіоністської критики. Активна літературно-критична діяльність

Анатолія Франса (1844 – 1924) була вираженням еволюції західноєвропейської критики на рубежі століть.

У 60 – 70-ті роки Франс виступає прихильником позитивізму, послідовником Сент-Бева і Тена, естетики натуралізму і об'єктивізму. В циклі нарисів про сучасних йому романістів він перш за все намагається на основі старанного вивчення біографій письменників відтворити їхній психологічний образ, зв'язки з епохою і традиціями. Застосовуючи тенівську тріаду, Франс намагається знайти у них „переважаючу здатність”. У Гонкурів – це особлива прихильність до найдрібніших деталей, які виявляють характери і звичаї, у Флобера – одна лише пристрасть – до літератури. Франса цікавить психологія письменника, яка обумовлюється середовищем.

Але вже в середині 80-х років Франс повністю звільнюється від методичних принципів Сент-Бева і Тена, відкидає будь-які літературознавчі і критичні школи. Він утверджує глибоку суб'єктивність творів мистецтва, звинувачує натуралістський роман у відсутності ідеалу і приниженні людини. Нещадними є його статті про романи Золя „Земля” і „Мрія”. Мистецтво, на думку Франса, не повинно прагнути об'єктивної правди, його мета – прикрашати життя, бути „мистецтвом ідеалу” подібно до романів Жорж Санд, а не „похмурих” творів Бальзака.

А.Франс утверджує суб'єктивність художнього твору і його сприйняття читачем і критиком. Кожен твір може тлумачитися по-різному: скільки читачів, стільки і різних варіантів його тлумачення. На цьому принципі побудовані всі літературно-критичні статті Франса у 80-ті роки. Вони не аналізують твір, а обмежуються авторськими враженнями від книги.

А.Франс у ряді літературно-критичних праць розробляє принципи суб'єктивної, імпресіоністської критики. В його уявленні критик перш за все розповідає про „пригоди своєї душі”, а критика є „донькою уяви” [5, с.102]. В 90-ті роки, з зростанням критичного ставлення Франса до буржуазної дійсності, його увага звертається на соціально спрямоване мистецтво.

Змінюється його оцінка творчості Золя, він утверджує значення традицій в літературі.

Найбільш характерним представником імпресіоністської школи критики не без підстав вважається французький письменник і критик Жуль Франсуа Леметр (1853 – 1914). Протягом багатьох років він вів розділ театральної критики в „Журналі дебатів” і розміщував статті про письменників у журналі „Синій огляд”, які відзначалися блискучим стилем і суб’єктивно-імпресіоністським аналізом літературних явищ. Завдання критики, на думку Леметра, – видобути із художнього твору якомога більше вражень і передати особисті враження критика читачеві. „Те, що цікавить нас, в кінцевому рахунку, коли ми аналізуємо твори мистецтва, – так це трансформація чи хоча б деформація реальності в душі: оригінальна душа – ось що цікаво” [3, с.240].

Деякі риси французької імпресіоністичної критики знайшли своє вираження в англійській естетичній критиці. Принципи естетичної критики втілились у діалозі Оскара Вайльда (1854 – 1900) „Критик як митець”(1890). Словами одного із персонажів автор стверджує: „Критика являє собою найчистішу форму особистого враження... вона менш за все пов’язана з будь-якими установами... Критика – це хроніка життя власної душі... Твір мистецтва вона сприймає як початкову точку для нової творчості” [4, с.153].

Вайльд вважає, що „Вища Критика” осмислює не окремий твір, а „саму Красу”, те, що спонукає критика уявляти, мріяти, проникати в тайни недовомлень, відкриває стежку в широкий світ. Критик, в його уявленні, повинен мати особливу схильність до краси, до досконалої художньої форми: „Форма – це все. В ній – таємниця життя... Научіться поважати форму, і не буде в мистецтві такої таємниці, яка для всіх залишилась би недоступною” [4, с.179]. Імпресіоністський характер такої критики був близьким для Вайльда: „Критик – митець, який є послідовним лише у визнанні краси всіх речей, завжди шукає свіжих вражень” [4, с.170].

Отже, роль позитивістської та імпресіоністської критики в останній чверті XIX на початку XX століття була досить суттєвою в розвитку літератури і в суспільному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золя Эмиль. Собрание сочинений: В 26 т. / Эмиль Золя. – М.: Худ. литература, 1967. – Т. 25. – 424 с.
2. Лансон Г. Метод в истории литературы / Гюстав Лансон. – М.: Товарищество «Мир», 1911. – 76 с.
3. Литературная энциклопедия: В 11 т. / Под ред. В.М. Фриче. – М.: Изд-во Комитета Академиков, 1930. – Т. 2. – 580 с.
4. Писатели Англии о литературе. – М.: Прогресс, 1981. – 415 с.
5. Франс Анатолий. Собрание сочинений: В 8 т. / Анатолий Франс. – М.: ГИХЛ, 1960. – Т. 8. – 400 с.

Kozubenko L.M. The Development of the Positivist and Impressionistic Literature Critics in the Second Part of the XIX the Century.